

بررسی نقش و مشارکت مردم در اداره امور شهری

(نمونه موردی منطقه ۱۰ شهرداری مشهد)

دکتر کتایون علیزاده*

مرتضی رضوی نژاد**

مینا رادفر***

تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۰/۲۳

تاریخ دریافت: ۹۲/۰۴/۳۰

چکیده

آنچه امروزه توسعه و بهره‌وری خدمات شهری را تضمین می‌کند، مشارکت کلیه شهروندان در فعالیت‌های شهری است که می‌تواند مشروعیت، مقبولیت و رضایت‌مندی شهروندان را برای مدیریت شهری توأمان به ارمغان آورد. در این میان توجه به مشارکت مردم در اداره امور شهرها چندی است که در ایران به‌صورت علمی و عملی مطرح گردیده و اقدامات خوبی نیز در این راستا انجام گرفته اما به‌نظر می‌رسد این فعالیت‌ها آنچنان که باید نتوانسته مشارکت‌های مردمی را به‌صورت واقعی در اداره امور شهری جذب نماید. از این‌رو در این مقاله سعی بر آن شده تا اولاً نقش‌هایی که مردم در مشارکت اداره امور شهر مشهد داشته‌اند شناسایی شود و دوماً این نقش‌ها را به ترتیب میزان مشارکت بیشتر مردم اولویت‌بندی نموده و از این طریق نقاط ضعف و قوت مشارکت مردم را در اداره امور کلانشهر مشهد شناسایی شود. هدف اصلی این مقاله یافتن نقش‌ها و میزان مشارکت مردم در اداره امور شهری است. منطقه ۱۰ شهرداری مشهد به‌عنوان نمونه موردی این پژوهش انتخاب شده و با روش برآورد حجم نمونه کوکران از ۳۸۰ خانوار به شیوه انتخاب تصادفی خوشه‌ای پرسشنامه تکمیل گردیده و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌های جمع‌آوری شده و ترسیم نمودار و جداول از نرم افزارهای PASAW و EXECL استفاده شده است. بر اساس تجزیه و تحلیل صورت گرفته با روش توصیفی-تحلیلی؛ مشخص شد که نقش مردم در اداره امور شهر(منطقه ۱۰ شهرداری مشهد) به ترتیب اولویت در مشارکت ذهنی- معنوی با ۴۲٪، مشارکت سیاسی با ۳۴٪، مشارکت فیزیکی با ۲۷٪، مشارکت مالی با ۲۳٪ و مشارکت ابزاری با ۳٪ مشارکت در رتبه‌های اول تا پنجم قرار گرفتند. میزان مشارکت کلی که حاصل تلفیق میزان مشارکت در نقش‌های پنجگانه فوق بود نیز با ۲۶٪ مشارکت نسبتاً کم ارزیابی گردید.

واژگان کلیدی: اداره امور شهر- مشارکت مردم- کلانشهر مشهد

* استادیار گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

** کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

*** دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد radfar2mr@gmail.com

۱- مقدمه

رشد شتابان شهرنشینی و شهرگرایی به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه، اداره شهرها را با مشکلات جدی روبرو ساخته است. مسائل اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و فرهنگی در شهرها، بر پیچیدگی موضوع افزوده است به همین سبب و با توجه به شرایط فوق در شهرهای جهان سومی و به‌طور خاص در کلان شهرها مشکلات عمده‌ای چون مهاجرت روستائیان به شهر، ترافیک، آلودگی هوا، مسکن، آب و فاضلاب، کمبود سرانه‌ها و بسیاری از فاکتورهای دیگر، بر معضلات اداره شهرها افزوده است. شیوه‌های مناسب مدیریت شهری می‌تواند ضمن اداره شهرها به تدریج از حجم مشکلات کم نموده و شرایط بهتری را برای یک زندگی شهری فراهم نمایند. یکی از مباحث مهم در شهر، دستیابی همه ساکنین به خدمات و تسهیلات عمومی شهری در سطح شهر می‌باشد. افزایش جمعیت در شهرهای بزرگ از یک طرف و نارسایی مدیریت شهری در پاسخگویی به نیاز شهروندان از سوی دیگر، کاهش عدالت شهری را در پی داشته است (ذبیحی، ۱۳۸۷: ۲). از این‌رو در دهه‌های اخیر موضوع مشارکت مردم در اداره امور شهرها توجه مدیران شهری را برای افزایش کارایی، انسجام و رضایت شهروندان برانگیخته است. بر این اساس روش‌ها و انواع شیوه‌های مشارکت مردم در مدیریت شهری هر روز با توجه به نیاز شهرها تغییر می‌کند. شهری که از زیرساخت‌های ابتدایی یک جامعه مدنی بی‌بهره باشد با شهری که تمام زیرساخت‌های فضایی- کالبدی آن در مراحل تکاملی به سر می‌برد، هر کدام به نوع خاصی از مشارکت برای اداره امور شهر نیازمند هستند. بنابراین مدیران شهری باید با توجه به نیاز مردم و ویژگی‌های کالبدی آن شهر اقدام به جذب و سازماندهی مشارکت‌های مردمی نمایند. از سویی دیگر در موارد بسیاری نیز برای مدیران اداره کننده شهرها مفهوم و ابعاد مشارکت مردم در اداره امور شهر به‌خوبی و روشنی تبیین نشده از این رو نمی‌توانند از پتانسیل‌های بالای مردمی در راستای مدیریت خود بهره ببرند. کلانشهر مشهد نیز از جمله شهرهای بزرگ مهاجرپذیری است که مناطق شهرداری آن علاوه بر فاصله فیزیکی زیادی که با یکدیگر دارند فواصل کالبدی- فضایی نیز در مناطق مختلف آن به‌خوبی مشهود است، بنابراین این کلانشهر نیز نیازمند تصمیم‌گیری محلی در خصوص مشارکت مردم در اداره امور شهری است.

۲- بیان مسئله و سوالات تحقیق

گسترش چشمگیر شهرنشینی در سال‌های اخیر، به‌ویژه افزایش جمعیت در شهرهای بزرگی همانند شهر مشهد، مسائل و مشکلات بسیاری را برجای گذاشته است، به‌نحوی که مدیریت شهری امروزی در شهرهای بزرگ دیگر قادر نخواهد بود با روش‌های سنتی و معمول گذشته این مشکلات را حل کند و در ارائه خدمات یک سویه موفقیتی بدست آورد. آنچه امروزه توسعه و بهره‌وری خدمات شهری را تضمین می‌کند، مشارکت کلیه شهروندان در

فعالیت‌های شهری است (رضایی، ۱۳۷۵: ۲۵). کلان‌شهر مشهد نیز از جمله شهرهایی است که هر ساله بر تعداد جمعیت آن افزوده می‌شود، به طوری که بر اساس اطلاعات مرکز آمار، جمعیت این شهر بین سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵ رشدی حدود ۲۲۲ درصد را نشان می‌دهد. رشد شتابان جمعیت شهری مشهد، هشدار است در زمینه‌ی احتمال بروز مشکلات مختص شهرهای بزرگ، انواع نابهنجاری‌ها که در شهرهای میلیونی امکان وقوع دارد، ضمن آنکه ارائه خدمات به چنین جمعیتی به آسانی از عهده‌ی یک سازمان و آن هم به صورت یک طرفه بر نمی‌آید. لکن مشارکت عامه تضمین کننده اجرای احسن خط مشی‌ها، انسجام جامعه شهری مشهد و حرمت آفرینی برای تمام شهروندان است. حال اگر شورای شهر و شهرداری بخواهند شهر را بدون مشارکت مردمی اداره نمایند پیشاپیش مشخص است که راهی به خطا رفته‌اند و تبعات آن نیز بسیار خواهد بود. ولی اگر متولیان و مدیران شهری بخواهند مردم را در اداره امور شهر دخیل نمایند بر اساس دیدگاه‌های مختلفی که در این زمینه وجود دارد، دو راهبرد کلی پیش رو دارند: الف: مشارکت جزیره‌ای و پراکنده ب: مشارکت نظام یافته. لذا در حال حاضر مدیران شهری کلانشهر مشهد از شیوه مشارکت جزیره‌ای برای مشارکت دادن مردم در اداره امور شهر استفاده می‌کنند و تجربه‌ها در سایر کشورها نیز نشان داده است که مشارکت پراکنده و جزیره‌ای تنها در صورتی موفق خواهد بود که شهر حداکثر ۳۰ تا ۴۰ هزار نفر جمعیت داشته و جامعه نیز از توانایی‌های بالای ارتباط جمعی برخوردار باشد اما در شهرهای بزرگ و گسترده به لحاظ جغرافیایی مشارکت نظام یافته توصیه گردیده است و برای جوامعی که هنوز ارتباطات جمعی آنان در سطح بالایی نیست و خصوصاً شهرهای کشورهای در حال توسعه پیش گرفتن این روش را ضروری دانسته‌اند (Manfred, 2005:19) بنابراین کلانشهر مشهد نیز لاجرم بنا به دلایلی که ذکر شد باید روش مشارکت نظام یافته را دنبال نماید. مشارکت مردم در اداره امور شهر می‌تواند گوناگون باشد و مردم به واسطه مسئولان مدیریت شهر می‌توانند نقش‌های مختلفی به عهده گیرند و در مدیریت شهر خود سهیم باشند. حال اینکه چه نقش‌هایی و با چه ویژگی‌های کمی و کیفی تاکنون به مردم منطقه ده شهرداری مشهد سپرده شده هدف اصلی این پژوهش است. در راستا نیز سوالاتی مطرح گردیده:

الف- مردم منطقه ۱۰ شهرداری مشهد به کدام یک از نقش‌هایی که می‌توانستند انجام دهند بیشتر توجه نشان داده‌اند؟ به عبارتی دیگر: کدام یک از نقش‌های مشارکتی در این منطقه پر رنگ‌تر بوده است؟

ب- رتبه‌بندی و الگوی نقش‌های قالب مشارکت در اداره امور شهر مشهد (منطقه ۱۰ شهرداری) چگونه بوده است؟

ج- میزان مشارکت مردم در اداره امور شهری در حال حاضر در نقش‌های گوناگون در چه وضعیتی به سر می‌برد؟

فرضیات تحقیق:

متناظر با سوالات فوق فرضیاتی به شرح زیر برای هر یک از سوالات تحقیق بیان شده:

الف: به نظر می‌رسد مردم در نقش‌های زیر به ترتیب اهمیت حضور بیشتری داشته‌اند: مشارکت مالی، مشارکت سیاسی، مشارکت معنوی، مشارکت فیزیکی و مشارکت ابزاری را برای مشارکت مردم در اداره شهر در نظر گرفته است.

ب: به نظر می‌رسد مردم منطقه ۱۰ شهرداری مشهد در اداره امور شهر خود مشارکت پایینی دارند.

۳- اهمیت و ضرورت موضوع

امروزه ضرورت مشارکت شهروندان در بهبود وضعیت کالبدی و اجتماعی شهرها بر کسی پوشیده نیست. تجربه‌ی کشورهای مختلف جهان در اداره شهرها نشان می‌دهد، اداره شهرها به نحو مطلوب در بسیاری موارد از توان دولت خارج است. موفقیت در این امر در گرو مشارکت مردم و نهادهای محلی است و تنها با جلب اعتماد عمومی، تشویق مردم در مراحل مختلف و استفاده از مشاوره عمومی باعث می‌شود که مدیریت شهرها تا حدود زیادی در تدوین اهداف و قابلیت‌های اجرایی با موفقیت همگام باشد و در نهایت بتوانند با تکیه بر داده‌های موثق، و با اتکا به پشتوانه مردم، موفقیت خود را تضمین کنند. جلب مشارکت شهروندان در اداره‌ی شهر از نظر اجتماعی نیز باعث افزایش همکاری‌های اجتماعی می‌شود که پایه‌های جامعه مدنی را تقویت می‌کند. از طرف دیگر عدم مشارکت شهروندان در اداره‌ی امور شهر نیز پیامدهای منفی هم برای مدیریت شهری و هم برای ساکنین شهر ایجاد خواهد کرد که از جمله می‌توان به افزایش محدودیت‌ها و مشکلات مدیریت شهری به دلیل افزایش هزینه‌ها و صرف انرژی زیاد و کاهش علاقه عاطفی شهروندان به محل زندگی خود اشاره کرد (اصغریور ماسوله، ۱۳۸۶: ۱۰۲).

ضمن اینکه آگاهی از نیازها و مسائل مردم و بررسی نگرش آنان در میزان نقشی که می‌توانند در رفع مشکلات شهری داشته باشند، زمینه‌ی مساعدی برای برقراری ارتباط منطقی و صحیح بین نهادهای خدمت‌رسان به شهروندان و خود شهروندان فراهم ساخته و اعتماد میان شهروندان و مدیریت شهری برقرار شود. با توجه به مشکلات ناشی از مدیریت شهری و آثار اجتماعی و فرهنگی منفی آن که منجر به آسیب‌های اجتماعی در سطح شهر آن هم در شهری همانند مشهد که به دلیل ویژگی خاص فرهنگی مذهبی‌اش هر ساله پذیرای مهاجرین جدیدی است و به دلیل وجود قومیت‌های مختلف در این شهر و سنت‌ها و علایق متفاوت آنها مدیریت شهری مشهد در مناطق، با مشکلات مختلفی مواجه است که تمامی این‌ها نیاز به توجه هرچه بیشتر به مشارکت مردم در اداره امور شهر را می‌طلبد و می‌توان با مشارکت دادن بیشتر مردم در امور مربوط به محله و شهر خود از این مشکلات کاست. از سویی دیگر با توجه به گسترش

کلانشهر مشهد به سمت شرق و متمایز بودن زیرساخت‌های شهری در مناطق مختلف شهرداری مشهد به واسطه قدمت بنای شهر در مناطق مختلف؛ لذا نوع مشارکت مردم در منطقه ده (که منطقه‌ای نسبتاً جدیدتر از دیگر مناطق است) الگوی خاص خود و متمایز با دیگر مناطق را دارد. از این رو باید در کلانشهرها مناطقی که ویژگی‌های کالبدی، فضایی و جغرافیایی خاصی دارند به صورت جدا بررسی شوند تا بتوان متناسب با همان منطقه الگوی شیوه خاصی را برای مشارکت در نظر گرفت.

۴- پیشینه‌ی موضوع تحقیق

در این قسمت به مهم‌ترین تحقیقاتی که در این زمینه انجام شده است اشاره می‌گردد:

۱- شاید مهم‌ترین تجربه نظری که در ایران در زمینه بررسی الگوهای مشارکت مردمی و ساختار آن انجام گرفته مربوط به علوی‌تبار و همکارانش باشد که در سال ۱۳۷۹ پژوهشی با عنوان "مشارکت در اداره امور شهرها: بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهر تهران" را به انجام رسانیده‌اند. این پژوهش مشتمل بر سه بخش است. در بخش اول تعریف مشارکت از نگاه نظری و مفهومی فراهم می‌آید. در بخش دوم ضمن تعریف مشارکت سنتی و جدید، الگوهای کلی آن در ایران بررسی می‌شود افزون بر آن چگونگی ایجاد شوراهای اسلامی شهرها، اهداف و وظایف این شوراها ذکر می‌گردد ولی به شوراییاری‌ها توجهی نمی‌گردد. بخش سوم به "بررسی تجارت جهانی الگوهای مشارکت شهروندان" اختصاص یافته که طی جلوه‌هایی از مشارکت ذیل این مقولات بررسی و تبیین می‌شود ۱- مشارکت در مدیریت و تصمیم‌گیری شهری ۲- مشارکت در آبادانی شهر ۳- مشارکت در تأمین ایمنی شهر ۴- مشارکت در بهبود محیط شهری.

۲- پژوهش دیگری که در زمینه ساختار و چهارچوب مشارکت شهروندان انجام گرفته بازهم در تهران صورت پذیرفته است. موسایی و شیانی این پروژه با عنوان "طراحی الگوهای مشارکت شهروندان در امور شهر تهران" در سال ۱۳۸۸ در تهران انجام داده‌اند. در این پژوهش که در پنج فصل تدوین شده است محققان در فصل اول به بیان کلیات پرداخته‌اند و تعاریف و مباحث نظری مشارکت را مطرح کرده‌اند. در فصل دوم به چگونگی گردآوری آمار و اطلاعات و تجزیه و تحلیل آن و میزان حجم نمونه (۱۳۷۰ خانوار) در فصل سوم به بررسی الگوهای مشارکت در برخی از شهرهای کشورهای دیگر پرداخته شده و در فصل چهارم به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته‌اند و در نهایت در فصل پنجم که نتیجه‌گیری بوده است بیان داشته‌اند که بهترین شیوه مشارکت مردمی در اداره امور شهرها الگوهای سازمان یافته رسمی و برنامه‌ریزی شده برای شهرهای بزرگ‌تر و الگوهای خودجوش و مردمی برای شهرهای کوچک‌تر است.

۳- نتایج تحقیقات احمدی و توکلی (۱۳۸۵)، شریف‌زاده و صدقی (۱۳۸۷)، شفیعی (۱۳۸۵)، عباس‌زاده (۱۳۸۷) و دیگران نشان می‌دهد که سابقه‌ی مشارکت، شناخت مفهوم مشارکت، احساس تعلق به محل سکونت، ارزیابی پیامدهای مشارکت، سودآور بودن فعالیت‌های مشارکتی، اوقات فراغت، اعتماد اجتماعی مردم به یکدیگر، اطلاع‌رسانی و پاسخ‌گویی مدیران شهری، سنت‌گرایی، احساس تعلق اجتماعی، احساس مالکیت بر محیط شهری، رضایت از خدمات شهری، احساس توانمندی در مقابل شهرداری، احساس اثربخشی شهروندی، پایگاه اجتماعی-اقتصادی و عضویت در تشکلهای مهم‌ترین متغیرهایی هستند که مشارکت اجتماعی شهروندان در امور شهری را تبیین می‌کنند. در همه‌ی تحقیقات انجام شده میزان مشارکت در امور شهری اکثراً در حد متوسط رو به پایین به دست آمده و تنها در تحقیقی که عباس‌زاده (۱۳۸۷) در شهر اصفهان انجام داده است مشارکت شهروندان در امور شهری در حد بالایی می‌باشد. این تحقیقات به لحاظ نظری به پژوهش غنای محتوایی می‌بخشد و از این طریق می‌توان دریافت که با وجود این متغیرها باز عاملی دیگر این میان مداخله خواهد نمود.

۵- روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی و روش تحقیق در این مطالعه توصیفی و تحلیلی با تأکید بر روش جامع‌نگری است که در انجام آن با توجه به ماهیت مطالب و نوع موضوع مورد مطالعه، اطلاعات به صورت مطالعات میدانی و استفاده از پرسشنامه باز و بسته و مطالعات کتابخانه‌ای گردآوری گردیده است، داده‌های کسب شده پس از جمع‌بندی مورد تحلیل قرار گرفته و در نهایت یک نتیجه‌گیری منطقی بدست آمده است. در مرحله مطالعات کتابخانه‌ای انواع پایان‌نامه‌ها، کتاب‌ها، طرح‌های پژوهشی و مقالات و سایت‌های اینترنتی مرتبط با مشارکت مردمی در شهرها و... مورد بررسی قرار گرفتند. و در مرحله مطالعات میدانی، تلاش شد اطلاعات خام و اولیه از مشارکت مردمی در محدوده مورد مطالعه (منطقه ۱۰ شهرداری مشهد) کسب نماید، تا با استفاده از نتایج این مطالعات میدانی فاز دوم تحقیق یعنی تحلیل پرسشنامه صورت پذیرد. پایایی تحقیق نیز به روش آلفای کرونباخ محاسبه گردید و ضریب آن ۰/۷۴۶ بدست آمد که نشان از پایایی این پرسشنامه داشت. در نهایت نیز جامعه آماری پژوهش، منطقه ۱۰ شهرداری مشهد است، که دارای جمعیتی بالغ بر ۴۵ هزار خانوار است. شیوه برآورد حجم نمونه در این تحقیق با استفاده از روش برآورد حجم نمونه کوکران محاسبه گردیده است. بر این اساس باید بین ۳۸۰ خانوار در این منطقه پرسشنامه‌ها توزیع گردید.

۶- اصطلاحات مفاهیم و مبانی نظری:

۶-۱- تعریف و مفهوم مشارکت:

مشارکت در مفهوم لغوی آن: کلمه مشارکت^۱ به معنای قسمت، جزء و بخش^۲ گرفته شده است. این کلمه از ریشه لاتین participato به معنای «با خود داشتن» در نفس خویش چیزی از غیر داشتن و «سهمی در چیزی غیر از خود داشتن» است. یعنی سهیم شدن در چیزی و یا گرفتن قسمتی از آن است (آریانپور، ۱۳۷۴).

در تعریفی نسبتاً جامع از مشارکت آمده: مشارکت درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است که آنان را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یکدیگر را یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند، تعریف شده است (طوسی، ۱۳۷۰: ۴۳). در این تعریف سه جزء مهم درگیر شدن، یاری دادن و مسئولیت‌پذیری وجود دارد که درک عمیق آن، مستلزم پرداختن اجمالی به این سه جزء است:

- درگیری ذهنی و عاطفی: مشارکت تنها به تلاش‌های بدنی محدود نیست بلکه در آن، خود شخص نیز به لحاظ روان‌شناختی درگیر است.

- انگیزش برای یاری دادن: در مشارکت، شخص فرصت می‌یابد که از قابلیت‌ها، ابتکارات و آفرینندگی خود برای دستیابی به هدف‌های گروهی استفاده نماید.

- پذیرش مسئولیت: مشارکت شخص را برمی‌انگیزد تا در کوشش‌های گروه خود، مسئولیت‌پذیر باشد. مشارکت هنگامی تحقق می‌یابد که بی‌تفاوتی و بی‌مسئولیتی جای خود را به احساس وابستگی و مسئولیت بدهد (علوی تبار، ۱۳۷۹: ۳۱).

۶-۲- مهم‌ترین نظریات مشارکت

نظریه‌های متعددی در زمینه مشارکت و مدیریت شهری مشارکتی از نیمه دوم دهه ۱۹۶۰ به این سو مطرح گردیده است. ملاک انتخاب این نظریه‌ها، میزان نوآوری و خلاقیت و استحکام نظری و تأثیرگذاری بر نظریه‌های بعدی می‌باشد که در اینجا به آنها اشاره می‌گردد:

۶-۲-۱- نظریه مشارکتی جان ترنر

تحقیقات جان ترنر و دیگران نشان می‌دهد، هنگامی که دولت مرکزی در امور اجتماعات محلی دخالت می‌کند هم نیازهای واقعی این جوامع برای دولت مرکزی نهفته است و هم با کنار گذاشتن مردم محلی توان و امکانات آن نیز از دست می‌رود. وی با طبقه‌بندی اصولی انواع مشارکت در جدول معروف خود، کمک شایانی به شکل‌گیری نظریه مشارکت کرده است. در زیر خلاصه‌ای از نظریه وی به صورت جدول ارائه شده است: (علوی تبار، ۱۳۷۹: ۶۵)

^۱ participation
^۲ Part

جدول شماره ۱: خلاصه نظریه جان ترنر

حالت‌ها	وضعیت	نمونه
اول	دولت مقتدر، متمرکز و ثروتمند است. نیازی به مشارکت مردم احساس نمی‌کند.	اکثر کشورهای عربی
دوم	دولت مقتدر و متمرکز است ولی ثروتمند نیست. به زور یا به تشویق از مردم می‌خواهد در امور به‌طور رایگان مشارکت کنند یا با اهداء پول یاری برسانند.	برخی کشورهای اروپای شرقی
سوم	دولت تابع تصمیم‌گیری مردم در تمام اموری که مربوط به آنها می‌شود است. دولت هزینه‌های عمرانی را از ثروت ملی می‌پردازد.	کشورهای اسکاندیناوی
چهارم	دولت دخالتی در امور محلی ندارد. مردم از طریق ارگان‌های مردمی هم منابع مالی را تامین می‌کند و امور را مدیریت می‌کنند.	شمال اروپا و آمریکای شمالی

منبع: علوی تبار، ۱۳۷۹: ۶۹ ترسیم: نگارندگان

۲-۲-۶- نظریه مشارکتی جیمز میجلی^۱

میجلی بر اساس پاسخ دولت‌ها به مشارکت، آن را به چهار نوع تقسیم می‌کند.

۱- شیوه ضد مشارکتی

طرفداران این عقیده معتقد به سرکوب مشارکت توده‌ها هستند. حکومت‌ها اجازه مداخله و مشارکت همگانی در تدوین سیاست‌ها و امور را که ممکن است با اهداف کلان اجتماعی و اقتصادی آن‌ها تعارض پیدا کند، نمی‌دهد.

۲- شیوه مشارکت هدایت کننده

در این شیوه دولت از مشارکت اجتماعات محلی با انگیزه‌های پنهانی، حمایت می‌کند. در مجموع دولت‌ها با بهره‌گیری از شیوه‌های مشارکت هدایت شده اهداف زیر را دنبال می‌کند:

۱. استفاده ابزاری از مشارکت، برای اجرای طرح‌ها
۲. کنترل جنبش‌ها و اجتماعات محلی
۳. استفاده از جاذبه‌های مشارکت برای کسب مشروعیت سیاسی- اجتماعی

۳- شیوه مشارکت فزاینده

در این شیوه دولت در برخورد با مشارکت به شکلی دوگانه عمل می‌کند. به این ترتیب که در موضع‌گیری‌های رسمی از آن حمایت می‌کند، اما عملاً در مسیر تحقق پیشنهادها مشارکتی اقدام موثری انجام نمی‌شود.

¹ James Midgley

۴ - شیوه مشارکت واقعی

در این شیوه دولت، به طور کامل از مشارکت اجتماعی حمایت می‌کند و از طریق ایجاد ساز و کارها و ساختارهایی برای ورود موثر اجتماعات محلی در تمامی زمینه‌ها، تلاش می‌کند. (حبیبی و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۴: ۱۸).

۳-۲-۶- نظریه مشارکتی شری ارنستاین^۱

در اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی، نقش مشارکت شهروندان در جوامع بیش از پیش مورد توجه قرار گرفت. ارنستاین مشارکت شهروندی را با تعبیر قدرت شهروندی به کار گرفت و در توضیح آن از نردبان مشارکت استفاده کرد. نردبان مشارکت ارنستاین دارای پله‌های زیر است: (عدالت‌خواه، ۱۳۷۵: ۳۷)

شکل شماره ۱: نردبان مشارکت ارنستاین

منبع: عدالت‌خواه، ۱۳۷۵: ۳۷ ترسیم: نگارندگان

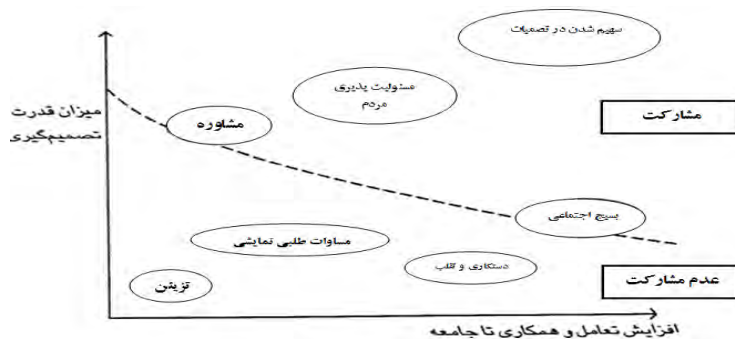
۴-۲-۶- نظریه مشارکتی دیوید دریسکل^۲

دریسل معتقد است، مشارکت بر سه اعتقاد ذیل مبتنی است:
 الف) توسعه، در وهله اول و پیش از همه، باید به نفع ساکنان محلی باشد.
 ب) مردمی که در محدوده مورد برنامه‌ریزی زندگی می‌کنند، دقیق‌ترین اطلاعات را درباره آن محدوده دارند.
 ج) مردمی که بیشترین تأثیرات را از تصمیمات می‌پذیرند، سهم بیشتری برای مشارکت در تصمیم‌گیری دارند.

¹ Sherry Arnstein

² David Driskell

از نظر در یسکل اشکال مختلفی از مشارکت وجود دارد که در دو دسته کلی‌تر "مشارکت" و "عدم مشارکت" جای می‌گیرد. در یسکل انواع مشارکت را در یک نمودار دو بعدی و بر حسب میزان اختیار در تصمیم‌گیری به شکل زیر نشان می‌دهد.

نمودار شماره ۱: مدل دو بعدی رابطه میزان قدرت تصمیم‌گیری و افزایش تعامل و همکاری با جامعه

منبع: حبیبی و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۴: ۲۳

۳-۶- مفهوم و تعریف شهر:

کلمه شهر، پلیس یا مدینه در بسیاری از کشورهای جهان از کلمه یونانی و رومی اخذ گردیده که معانی آن کلمه "تمدن" یا "مقررات" بوده است. به این ترتیب شهر به جایی اطلاق می‌شده است که در آنجا تمدن و مقررات بر توحش و خشونت غلبه داشته باشد. (کامیار، ۱۳۷۹: ۱۴). از نظر مفهومی نیز شهر فضای کالبدی حیات اجتماعی جوامع است، جایی که در آن روابط انسانی و اجتماعی شکل گرفته، بارور و شکوفا می‌شود (رضازاده، ۱۳۸۴). از نظر قانونی طبق ماده ۴ قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری ایران، شهر، محلی (مکانی) است با حدود قانونی که در محدوده جغرافیایی مشخص واقع شده و از نظر بافت ساختمانی، اشتغال و سایر عوامل دارای سیمایی با ویژگی‌های خاص خود است، به طوری که اکثریت ساکنان دایمی آن در مشاغل کسب، تجارت، صنعت، خدمات و فعالیت‌های اداری اشتغال داشته و در زمینه خدمات شهری از خودکفایی نسبی برخوردارند. شهر کانون مبادلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی حوزه نفوذ پیرامون خود بوده و حداقل دارای ده هزار نفر جمعیت است.

۴-۶- مفهوم شهروند

شهروندی سطح برقراری ارتباط با نهادهای جامعه و توانایی تحلیل مسایل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی همراه با مراقبت از محیط زندگی خود می‌باشد (وردی نژاد،

۱۳۹۰: ۲). مانند: دانستن اسامی مدیران شهری، پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی و ... شهروندی یکی از نقش‌های اجتماعی اصلی افراد در جامعه مدرن است (نجاتی حسینی، ۱۳۸۰: ۷). مفهوم شهروندی از سه بعد اصلی تشکیل شده است: اولین بعد این مفهوم بعد قانونی آن است که از طریق حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی تعریف می‌شود. در اینجا، شهروند فردی قانونی است که می‌تواند آزادانه و بر طبق قوانین رفتار کند و این حق را دارد تا مدعی حفظ حقوق خود باشد. اما این بدان معنی نیست که شهروند بتواند در قاعده و دستور سازی قوانین نیز مشارکت کند یا قوانین برای همه شهروندان یکنواخت باشد. دومین مفهوم شهروندی این است که شهروندان به‌عنوان نمایندگان سیاسی به صورت فعال در نهادهای سیاسی اجتماعی شرکت کنند. و سومین بعد از مفهوم شهروندی، شهروندی را عضوی از دیدگاه جامعه سیاسی می‌بیند (Cohen, 1999: 203).

۵-۶- جایگاه مشارکت شهروندی در قوانین

در مقوله مدیریت شهری در ایران با سابقه‌ای نزدیک به ۱۰۰ سال و امر برنامه‌ریزی و توسعه شهری با سابقه‌ای ۶۰ ساله در جهت ساماندهی امور شهری در ابعاد مختلف حیات شهری به‌منظور انجام فعالیت‌ها با توجه به ساختار سیاسی تمرکزگرا تحولات چشمگیری اتفاق افتاده است. عدم مشارکت مردم و نهادهای مردمی در امر برنامه‌ریزی، توسعه و مدیریت شهری همواره به‌عنوان چالش جدی و یکی از عوامل عدم تحقق طرح‌ها به شمار آمده است. بررسی سوابق بیانگر این است که کلان‌شهرهای ایران در گذشته هیچ‌گاه به صورت یکپارچه مدیریت نشده است و همواره طیف وسیعی از سازمان‌ها متناسب با شرح وظایف خود در اداره امور شهر دخالت داشته‌اند. از جنبه دیگر هیچ‌گاه اداره امور شهر توسط مردم به‌طور جدی مدنظر قرار نگرفته است. به موجب قانون مصوب ۱۳۲۵ ه.ش برای اداره امور شهر دو موسسه انجمن بلدی و اداره بلدیة تشکیل می‌گردید. اعضای انجمن بلدی را ساکنان شهر انتخاب نموده و به کلیه امور مربوط به اصلاحات، توسعه، بهداشت، پاکیزگی و زیبایی شهر رسیدگی و تصمیم‌گیری می‌کرد و اداره بلدیة تحت نظر انجمن فوق موظف به اداره امور شهر بود. قانون فوق قبل از اجرا فسخ گردید (پناهی و کاویانی، ۱۳۹۰: ۷)

در آذرماه ۱۳۶۱ با تصویب قانون تشکیلات شورای اسلامی شهر و روستا، قوانین مغایر آن لغو گردید و با تشکیل شوراهای اسلامی گام بلندی در جهت مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب مدیران اداره امور شهر برداشته شد. با وجود پیش‌بینی‌هایی که در قانون برای مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها دیده شده است به نظر می‌رسد در سیستم اداری و مدیریتی شهرداری‌ها و روند اجرای امور موانع و مشکلات متعددی برای شکل‌گیری

مشارکت معنی‌دار و فراگیر شهروندان وجود دارد. با این وجود در سال‌های اخیر توجه شهرداری‌ها به مشارکت شهروندان بیشتر شده است (همان: ۲۷).

۶-۶- تجارب مشارکت‌های شهروندی

تجربه‌های مشارکتی شهری در سه بعد قابل بررسی هستند: مشارکت شهروندان با شهرداری‌ها، مشارکت بین شهرداری‌ها و شراکت بخشی (خصوصی، عمومی، دولتی) با شهرداری‌ها. این‌ها نیز در پنج سطح متمرکز شده‌اند: جهانی، منطقه‌ای، ملی، محلی و شهری. در این قسمت با تمرکز بر مشارکت شهروندی و تا اندازه‌ای شراکت و مشارکت بین شهرداری‌ها مروری بر این تجارب نمونه در پنج سطح صورت گرفت. واری تجارب گزارش شده نشان می‌دهند که:

- تأکید شهرداری‌های جهانی بر استفاده مطلوب از الگوی راهبردی نهادهای جهانی کارگزار در برنامه‌ریزی- توسعه- مدیریت شهری (از جمله UN-HABITAT، UNESCO، بانک جهانی و مانند آن) است. هر چند تلاش‌هایی نیز برای بومی‌سازی این الگوها صورت گرفته است.

- پیشرفته‌ترین صورت مشارکت شهروندی در پنج سال اخیر عمدتاً طراحی مشارکت شهروندی مجازی اینترنتی (از طریق اجرای پروژه‌های مجازی، راه‌اندازی سایت‌ها، خبرنامه‌های آن لاین، وبلاگ‌ها و مانند آن) بوده است.

- مهم‌ترین فراوانی در الگوهای تجربه شده که نمونه‌های آن ذکر شده، تمرکز بر جلب مشارکت شهروندی گروه‌های اجتماعی خاص شهری به‌ویژه زنان و جوانان شهری است.

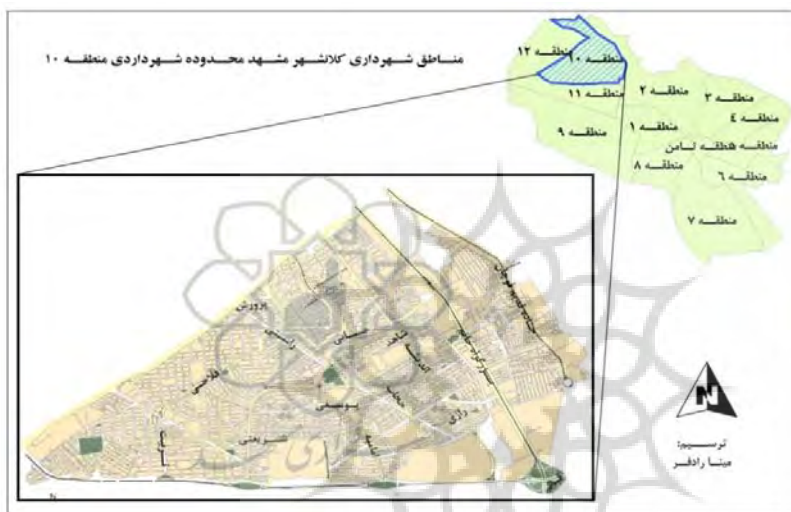
- در میان گروه‌های اجتماعی خاص، تمرکز بیشتر بر جلب مشارکت شهروندی دانش‌آموزان و دانشجویان به‌عنوان کارگزار و همکار شهرداری‌ها برای جلب مشارکت سایر شهروندان بوده است.

- تمرکز محوری مشارکت شهروندی، بسته به وضعیت شهرهای جهانی مورد بررسی و نیز اولویت‌های شهرداری‌های جهانی، عمدتاً حوزه محیط زیست شهری، بودجه شهرداری، مناسب‌سازی محیط شهری برای ناتوانان شهری و مسکن‌سازی بوده است. در عین حال در شهرداری‌های آسیایی، آفریقایی و تا اندازه‌ای آمریکای لاتین با توجه به ویژگی‌های جامعه‌شناسی شهری آن‌ها عمدتاً توجه به جلب مشارکت شهروندان در مدیریت زیرساخت‌های شهری، کاهش فقر شهری و عرضه خدمات شهری در اولویت بوده است (پناهی و کاویانی، ۱۳۹۰: ۲۲).

۷- شناخت منطقه مورد مطالعه

مطالعه موردی انجام گرفته در پژوهش مربوط به منطقه ۱۰ شهرداری مشهد می‌باشد که در شمال غرب این شهر واقع شده است. طبق سرشماری جمعیتی سال ۱۳۹۰ این منطقه جمعیتی معادل ۲۶۴۰۰۰ نفر را دارا بوده است.

منطقه ۱۰ شهرداری مشهد از شمال به شهرک امام هادی، شهرک بحرآباد، بزرگراه مشهد- قوچان و از طرف شرق به میدان قائم، از غرب مرز محدوده غربی شامل نمایشگاه بین‌المللی شهرک جاهد، خیابان امامیه، انتهای بلوار حجاب، و از جنوب به میدان قائم، بزرگراه امام علی، نمایشگاه بین‌المللی ختم می‌گردد (مدیریت آمار و تحلیل اطلاعات شهرداری مشهد: ۷). این منطقه در شمال غربی کلانشهر مشهد قرار دارد و شهرسازی آن به صورت کاملاً برنامه‌ریزی شده در دهه‌ی ۷۰ به انجام رسیده است.

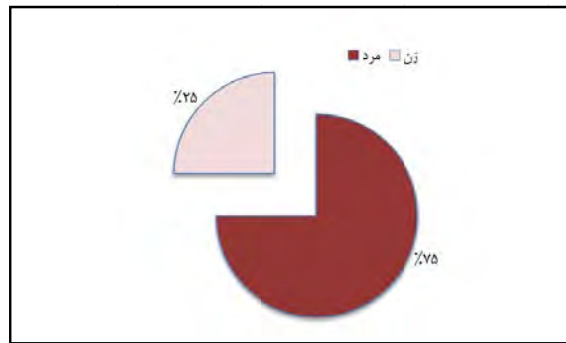
نقشه شماره ۱: مناطق شهرداری کلانشهر مشهد و محدوده شهرداری منطقه ۱۰

منبع: وب سایت شهرداری مشهد: www.mashhad.ir

۸- یافته‌های تحقیق

۸-۱- یافته‌های توصیفی

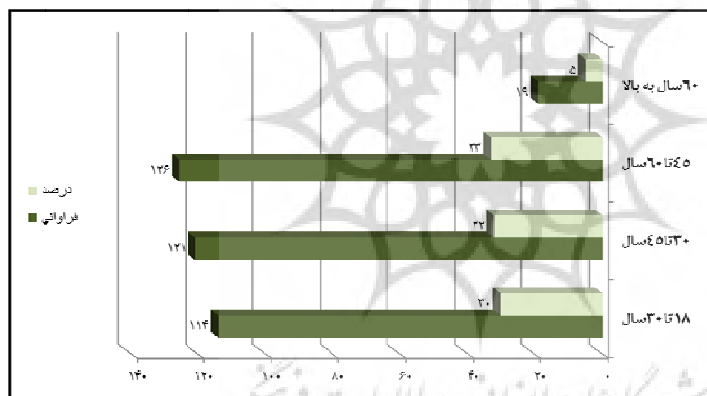
در تحقیق حاضر ۲۸۵ مرد و ۹۵ نفر زن، پاسخگوی پرسشنامه‌های محقق بوده‌اند. به این ترتیب مردان ۷۵٪ و زنان ۲۵٪ از کل جامعه آماری را شکل داده‌اند.

نمودار شماره ۲: توصیف پاسخگویان بر حسب متغییر جنسیت

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

بر طبق نمودار زیر، ۳۰ درصد افراد شرکت‌کننده در پژوهش معادل ۱۱۴ نفر، افراد بین ۱۸ تا ۳۰ سال بودند و ۳۲ درصد افراد بین ۳۰ تا ۴۵ سال و معادل ۱۲۱ نفر بودند. همچنین ۳۳ درصد در محدوده سنی ۴۵ تا ۶۰ سال و تعداد ۱۲۶ نفر بودند. همچنین از گروه رده سنی ۶۰ سال به بالا نیز ۵ درصد معادل ۱۹ نفر در این پژوهش شرکت داشتند. بنابراین می‌توان چنین استنباط نمود که اکثر جامعه این پژوهش را افراد میانسال تشکیل داده‌اند.

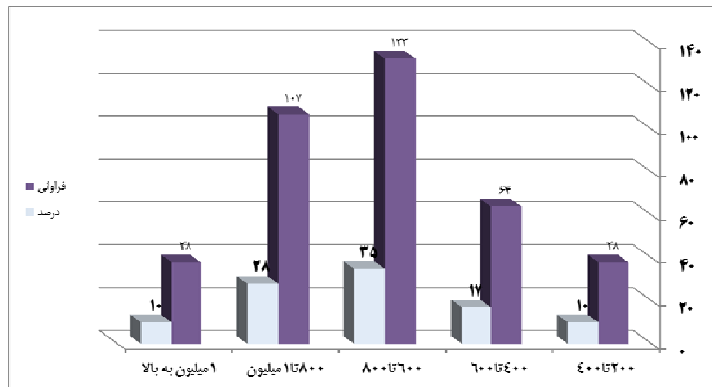

نمودار شماره ۳: فراوانی و درصد ساختار سنی پاسخگویان

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

درآمد پاسخگویان این پژوهش روندی سینوسی را نشان می‌دهد که طی آن ۳۸ (۱۰٪) خانواده درآمدی بسیار کم، ۶۴ (۱۷٪) خانواده درآمد کم، ۱۲۲ (۳۵٪) خانواده درآمد متوسط، ۱۰۷ (۲۸٪) خانواده درآمد نسبتاً زیاد و ۲۸ (۱۰٪) از خانواده‌های مورد پژوهش نیز درآمد

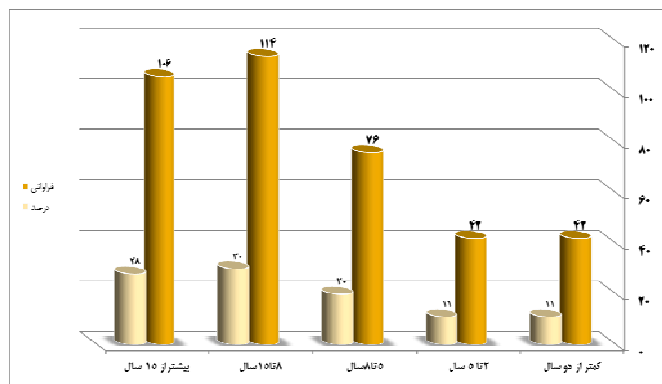
زیادی داشته‌اند. این نوع ساختار درآمدی با توجه به ویژگی‌های منطقه ده که منطقه‌ای جدید است طبیعی می‌باشد.

نمودار شماره ۴: فراوانی و درصد میزان درآمد پاسخگویان

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

همانطور که نمودار شماره ۱۱ نشان می‌دهد، ۱۱ درصد افراد مدت سکونت خود را در محل سکونتشان کمتر از دو سال عنوان کردند، همچنین ۱۱ درصد افراد مدت اقامت را بین ۲ تا ۵ سال ذکر کردند که تعداد آنها در هر گروه ۴۲ نفر است. ۲۰ درصد افراد نیز بین ۵ تا ۸ سال معادل ۷۶ نفر و ۳۰ درصد معادل ۱۱۴ نفر مدت سکونت فعلی خود را بین ۸ تا ۱۵ سال عنوان کردند. همچنین ۲۸ درصد معادل ۱۰۶ نفر نیز بیشتر از ۱۵ سال در محل فعلی زندگی خود سکونت داشته‌اند. میانگین ماندگاری میان پاسخگویان نیز ۷ سال بیشتر نیست که با توجه به جدید بودن منطقه در شهر مشهد، این موضوع قابل پیش‌بینی بود.

نمودار شماره ۵: فراوانی و درصد میزان درآمد پاسخگویان

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

۸-۲- یافته‌های تحلیلی

در این بخش ابتدا به بررسی نقش‌هایی که مردم در اداره امور شهر داشته‌اند خواهیم پرداخت و هرکدام از این نقش‌ها، میزان و چگونگی آنها را مورد بررسی و ارزیابی قرار خواهیم داد و بعد به کمک این داده‌ها و با سنجش متغیرهای میزان مشارکت مردم در اداره امور شهر میزان مشارکت مردم را در اداره امور شهر خواهیم سنجید.

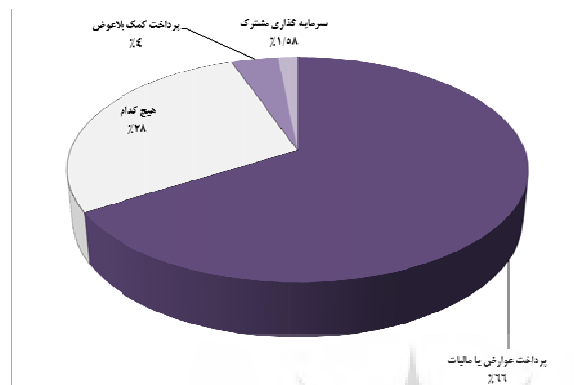
۸-۲-۱- سنجش نقش‌های مردم در اداره امور شهر

۸-۲-۱-۱- مشارکت مالی

مشارکت‌های مالی که یکی از انواع مشارکت‌هایی است که هر شهروندی به نوعی با آن آشنا است. گاهی این مشارکت‌ها در غالب مشارکت‌های اجباری قرار دارد که تحت عنوان عوارض‌ها و مالیات‌های گوناگون از آن یاد می‌شود و گاهی نیز به صورت اختیاری از سوی شهروندان در اختیار مدیران شهر قرار می‌گیرد. در این تحقیق سه شاخص: پرداخت عوارض‌ها و مالیات‌های گوناگون، کمک مالی اختیاری (بلاعوض) و سرمایه‌گذاری مشترک با نهادهای اداره‌کننده شهری به عنوان شاخص‌های اندازه‌گیری مشارکت مالی مردم انتخاب شده‌اند. بر اساس نتایج این تحقیق مشخص شد که بیش از ۶۸٪ مردم مشارکت مالی داشته‌اند و ۲۸٪ نیز هیچ مشارکت مالی نداشته‌اند و فقط ۱/۵٪ در سرمایه‌گذاری‌های مشترک با شهرداری در مشارکت مالی سهیم بوده‌اند.

نباید ناگفته بماند که شدت مشارکت‌های مالی در شاخص‌های سه گانه آن متفاوت بوده به شکلی که مشارکت در پرداخت عوارض در رتبه اول شدت مشارکت نیز قرار گرفته زیرا

۵۰ درصد از افرادی که مشارکت در پرداخت عوارض داشته‌اند اینگونه بیان کرده‌اند که همیشه یا اکثر مواقع عوارض و مالیات‌های مربوط را پرداخت می‌نمایند. در رتبه‌های بعدی شدت میزان مشارکت مالی به ترتیب: پرداخت کمک مالی بوده که ۲۱٪ از افرادی که کمک مالی بلاعوض انجام می‌دهند اظهار کرده‌اند که همیشه یا اکثر مواقع این کار را انجام می‌دهند و در نهایت شدت شاخص سرمایه‌گذاری‌های مشترک بسیار پایین بوده و ۸۳٪ از این افراد اذعان داشته‌اند که به‌ندرت این مشارکت را انجام می‌دهند.

نمودار شماره ۶: میزان مشارکت مالی در ابعاد گوناگون

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

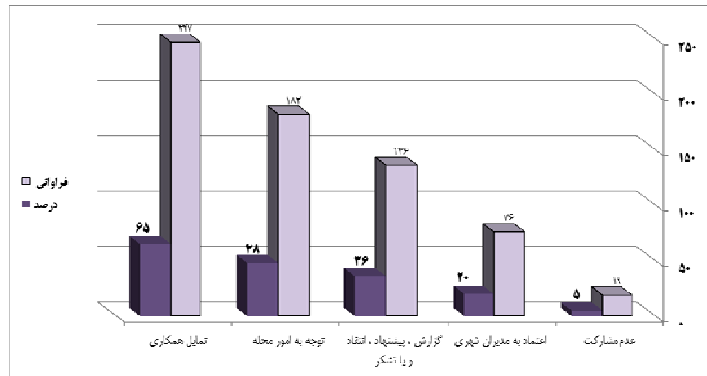
در نهایت با توجه به محاسبات بالا و رتبه‌ی هر شاخص در میزان و شدت مشارکت در شاخص‌های سه‌گانه نقش مشارکت مالی مشخص شد به‌صورت کلی مشارکت مالی منطقه مورد پژوهش ۲۳٪ می‌باشد.

۲-۱-۲- مشارکت ذهنی- معنوی

در مشارکت فکری و ذهنی شخص کمک فکری و معنوی می‌نماید؛ زیرا شاخص‌هایی که برای سنجش این شاخص در نظر گرفته شده شامل: توجه به امور محله؛ گزارش، پیشنهاد، انتقاد و یا تشکر شفاهی و یا کتبی درباره مدیریت شهری؛ تمایل همکاری معنوی با سازمان‌های شهری؛ میزان اعتماد به سازمان‌های شهری می‌باشد. در این نوع مشارکت، فکر و ذهن مشارکت‌کننده بسیار حائز اهمیت است زیرا تأکید بر استفاده از افکار گوناگون در مدیریت اداره امور شهر است.

در این شاخص نیز بیشترین درصد مشارکت در گروه "تمایل به همکاری" با ۶۵٪ مشارکت بوده، در رتبه بعدی مشارکت به‌صورت "توجه به امور محله" صورت گرفته که ۴۸٪ از

مشارکت‌های این شاخص را به خود اختصاص داده است. "انتقال پیام به هر صورتی" و "اعتماد به مدیران اداره کننده شهری" به ترتیب با ۳۶ و ۲۰٪ در رتبه‌های بعدی قرار گرفته اند و "عدم مشارکت" که نشان‌دهنده میزان عدم توجه شهروندان به مسائل شهر خود می‌باشد در این شاخص نیز ۵٪ است.

نمودار شماره ۷: میزان مشارکت ذهنی - معنوی در ابعاد گوناگون

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

مشارکت ذهنی- معنوی شهروندان منطقه ۱۰ شهرداری مشهد نیز همانند شاخص قبلی در زیرشاخص‌ها، از شدت‌های متفاوتی داشته‌اند. به این ترتیب که در این نوع مشارکت زیر شاخص "توجه به امور محله" از شدت زیادی برخوردار بود و ۶۵٪ از کسانی که ابراز کرده‌اند اینگونه در شهر خود حضور معنوی دارند اظهار کرده‌اند همیشه یا اکثر مواقع به امورات شهر توجه دارند. در رتبه بعد زیر شاخص "تمایل به همکاری" بوده که ۵۰٪ از این افراد نیز تمایل داشته‌اند که در اکثر مواقع با مدیران شهری در حد توان خود مشارکت داشته باشند. در رتبه سوم زیرشاخص "انتقال پیام (گزارش، پیشنهاد، انتقاد و یا تشکر)" با ۴۲٪ تمایل زیاد برای این کار قرار دارد. و در رتبه آخر "اعتماد به مدیران شهری" بوده که فقط ۱۳٪ از شهروندان اعتماد بسیار زیاد و زیادی به مدیران شهری خود داشته‌اند.

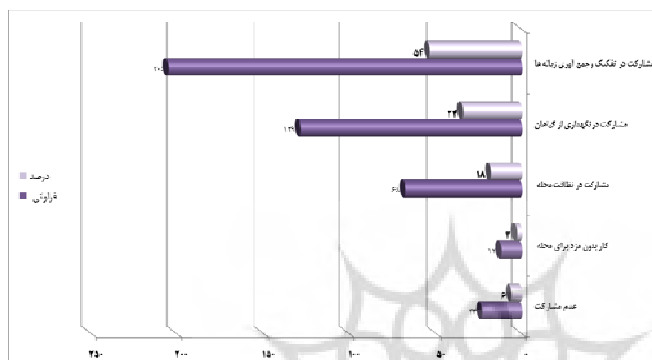
در مجموع و با توجه داده‌های فوق و محاسبات صورت گرفته بروی هرکدام از زیرشاخص‌ها مشخص گردید که مشارکت ذهنی- معنوی مردم در منطقه ۱۰ شهرداری مشهد ۴۲/۵٪ مشارکت معنوی داشته‌اند.

۳-۲-۸- مشارکت فیزیکی

در این نوع مشارکت خود مشارکت‌کننده یا افرادی که او انتخاب می‌نماید، جای دارد. در این نوع مشارکت هرکس بسته به تخصص و توانایی خود در بهبود بخشی به محیط شهری و یا

کمک به مدیران شهری همکاری می‌کند. در واقع این نوع مشارکت از ساده‌ترین انواع مشارکت از حیث پیچیدگی روابط آن محسوب می‌گردد. برای این شاخص از زیر شاخص‌های: "مشارکت در نگهداری از گیاهان"، "مشارکت در نظافت محله"، "کار بدون مزد برای محله" و "مشارکت در تفکیک و جمع‌آوری زباله‌ها" بهره گرفته شده است.

در این شاخص مشارکت مردم در زیر شاخص‌های "جمع‌آوری زباله‌ها و تفکیک" و "مشارکت در کاشت و نگهداری از گیاهان" به ترتیب رتبه‌های اول را با ۵۴٪ و دوم را با ۳۴٪ بدست آورده‌اند و همچنین زیر شاخص‌های "مشارکت در نظافت محله" و "کار بدون مزد برای محله" به ترتیب با ۱۸٪ و ۳٪ چهارم را کسب نموده‌اند. و بالاخره عدم مشارکت نیز تقریباً ۶٪ را به خود اختصاص داده است.

نمودار شماره ۸: میزان مشارکت فیزیکی در ابعاد گوناگون

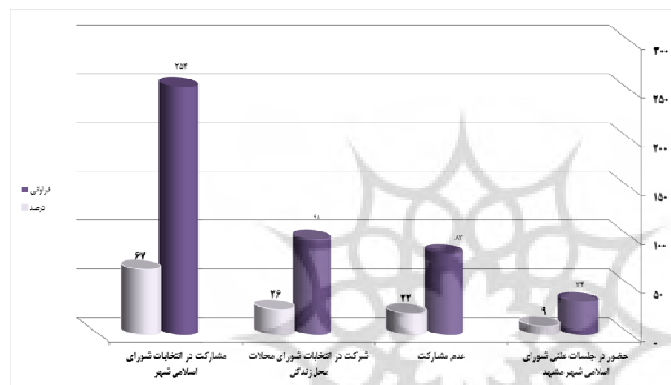
منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

طبق بررسی‌های به عمل آمده از میزان شدت در این نوع از مشارکت در منطقه مورد بررسی مشخص شد که بیشترین شدت مشارکت مربوط به زیر شاخص مشارکت در تفکیک و جمع‌آوری زباله بوده که ۶۵٪ از افرادی که در این نوع مشارکت را انجام می‌دهند بیان داشتند که همیشه و یا اکثر مواقع این کار را انجام می‌دهند و کمترین شدت مشارکت در این گروه متعلق به زیرشاخص کار بدون مزد است که بیش از ۸۰٪ کسانی که این نوع از مشارکت را انجام داده‌اند ابراز کردند که فقط به ندرت این کار را انجام می‌دهند.

طبق محاسبات صورت گرفته با توجه به داده‌های فوق نیز مشخص شد که مشارکت فیزیکی مردم در منطقه ۱۰ شهرداری مشهد ۲۷٪ می‌باشد.

۴-۱-۲-۸- مشارکت سیاسی

در این نوع از مشارکت فرد با اتخاذ تصمیماتی که عمدتاً مبتنی بر رای‌گیری است در انتخاب مدیران شهری مشارکت می‌نماید. گاهی نیز مشارکت‌های سیاسی در قالب اعتراض و تحصن‌های گروهی شکل می‌گیرد که مدیران شهری مجاب شوند به خواست آنان احترام بگذارند. برای سنجش میزان مشارکت سیاسی از شاخص‌های: "مشارکت در انتخابات شورای اسلامی شهر"، "حضور در جلسات علنی شورای اسلامی شهر مشهد"، "شرکت در انتخابات و جلسات شورای محلات" بهره گرفته شده است. بنابر تجزیه و تحلیل انجام شده، بیشترین میزان مشارکت سیاسی در زیرشاخص "مشارکت در انتخابات شورای اسلامی شهر" بوده که ۶۷٪ از پاسخگویان ابراز داشته‌اند که در آن شرکت کرده‌اند. بعد از آن در رتبه دوم زیر شاخص "شرکت در انتخابات و جلسات شورای محلات" با ۲۶٪ قرار گرفته، رتبه سوم نیز به زیر شاخص "حضور در جلسات علنی شورای اسلامی شهر مشهد" با ۹٪ اختصاص یافته است.

نمودار شماره ۹: میزان مشارکت سیاسی در ابعاد گوناگون

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

در این شاخص ۲۲٪ از افراد مورد مطالعه نیز در هیچکدام از مشارکت‌های سیاسی حضور نداشته‌اند.

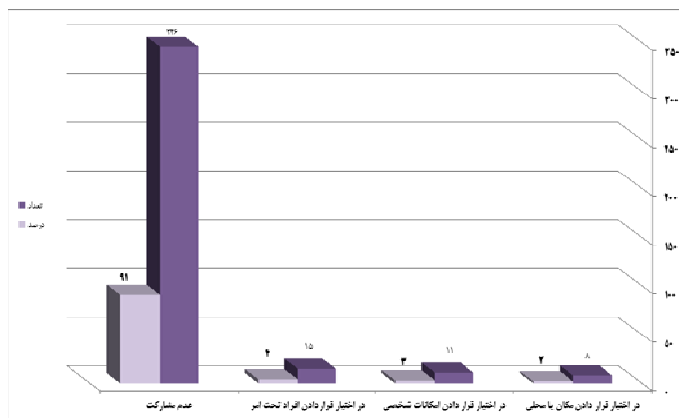
شدت زیرشاخص‌های مشارکت سیاسی نیز بیانگر این موضوع است که، خانوارهایی که مشارکت سیاسی داشته‌اند، به صورت مداوم و با شدت نسبتاً زیادی این نوع از مشارکت را دنبال می‌کنند. نتایج محاسبات نشان داد که بیش از ۵۰٪ از مشارکت‌کنندگان در عرصه سیاسی شهر یا همیشه و یا زیاد این نوع از مشارکت را انجام داده و می‌دهند. لازم به ذکر است در هیچ زیرشاخصی از گروه مشارکت‌های سیاسی، شدت مشارکت زیر ۴۰٪ مشاهده نشده است.

بیشترین شدت نیز متعلق به زیرشاخص "مشارکت در انتخابات شورای اسلامی شهر" با ۷۴٪ و کمترین میزان شدت متعلق به زیرشاخص "حضور در جلسات علنی شورای اسلامی شهر مشهد" با ۴۰٪ می‌باشد. در مجموع بر اساس داده‌های فوق مشخص شد که میزان مشارکت سیاسی مردم به‌عنوان یکی از نقش‌های مردم در اداره امور شهر مشهد در منطقه مورد بررسی ۳۴٪ بوده است.

۵-۱-۲-۸- مشارکت ابزاری

در این نوع مشارکت، مشارکت کننده با در اختیار گذاردن وسایل، امکانات و ابزار شخصی خود دست به مشارکت می‌زند. این نوع مشارکت به دو دسته ابزاری منقول و غیر منقول تقسیم می‌شود. در ابزاری منقول مثلاً خودرو شخصی مشارکت کننده در اختیار پروژه قرار می‌گیرد. در مورد ابزاری غیرمنقول مانند واگذاری ملکی برای مدتی جهت انجام برنامه‌ای خاص را مثال زد. در این راستا برای سنجش این نقش از مشارکت مردم، زیر شاخص‌های: "در اختیار قرار دادن مکان یا محلی برای برنامه‌های شهرداری"، "در اختیار قرار دادن امکانات شخصی برای برنامه‌های شهرداری" و "در اختیار قرار دادن افراد تحت امر برای اموری در شهر" مورد استفاده قرار گرفتند که بر اساس تحلیل‌های انجام شده، مشخص شد که در این شاخص مشارکت تقریباً ۹۱٪ از خانوارهای مورد پژوهش در این نقش اصلاً تاکنون مشارکتی نداشته‌اند و فقط در زیر شاخص "در اختیار قرار دادن افراد تحت امر" ۴٪، در زیر شاخص "در اختیار قرار دادن امکانات" ۳٪ و در شاخص "در اختیار قرار دادن مکان یا محلی" ۲٪ مشارکت داشته‌اند. علاوه بر پایین بودن کمی میزان مشارکت در این نقش، به لحاظ کیفی که همان شدت مشارکت می‌باشد در این شاخص بسیار پایین است. شاهد این موضوع نیز شدت کمتر از ۲۵٪ در سه زیرشاخص این نقش می‌باشد که بیش از ۷۵ درصد مردم ابراز داشته‌اند که یا به ندرت یا کم از این نوع مشارکت‌ها انجام می‌دهند.

در نهایت مشارکت مردم در این نقش ۳٪ محاسبه می‌شود که نسبت به مشارکت‌های دیگر این مقدار بسیار ناچیز و کم است.

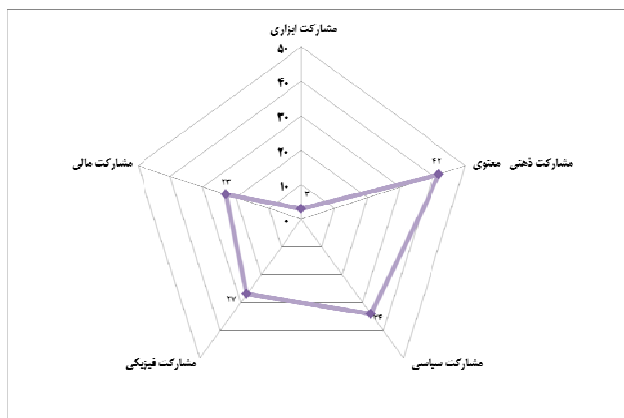

نمودار شماره ۱۰: میزان مشارکت سیاسی در ابعاد گوناگون

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

۸-۲-۲- سنجش مشارکت مردم در اداره امور شهر

داده‌های بالا نشان داد که مردم در هرکدام از نقش‌هایی که برای مشارکت در اداره امور شهر وجود داشت، میزان مشارکت‌های متفاوتی داشتند. به این ترتیب که مشارکت ذهنی- معنوی با ۴۲٪ مشارکت بالاترین میزان و رتبه اول را به خود اختصاص داده و مشارکت سیاسی در اداره امور شهر با ۳۴٪ در رتبه دوم قرار دارد، مشارکت فیزیکی نیز با ۲۷٪ در رتبه سوم، مشارکت مالی با ۲۳٪ در رتبه چهارم و مشارکت ابزاری فقط با ۳٪ میزان مشارکت در رتبه پنجم و آخر قرار گرفته است. در مجموع با جمع‌بندی میزان مشارکت‌ها در نقش‌های مختلف آن، به این نتیجه می‌رسیم که میزان مشارکت کلی مردم منطقه ۱۰ شهرداری مشهد طبق بررسی‌های انجام شده در این پژوهش با در نظر گرفتن تمام شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها به طور میانگین ۲۶ درصد بوده است.

نمودار شماره ۱۱: هیستوگرام درصد مشارکت در نقش‌های گوناگون

منبع: تحقیقات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲

۹- نتیجه گیری و آزمون فرضیات

در مورد وضعیت موجود میزان مشارکت در نقش‌های مختلف می‌توان گفت که شهروندان این منطقه با اینکه به امور محله، منطقه و شهر خود توجه نسبتاً زیادی نشان داده‌اند اما هرچه نقش‌های مشارکت عمق بیشتری پیدا می‌کند، میزان مشارکت کاسته شده است. به شکلی که در کمترین سطوح از مشارکت که به صورت ذهنی- معنوی و مشارکت سیاسی است که شهروند فقط ذهنش درگیر مسائل شهری است و یا نهایتاً در جلسه‌ای برای رأی دادن و یا اظهار نظر حضور پیدا می‌کند، بالاترین میزان مشارکت را شاهد بودیم و بالعکس در مشارکت‌های ابزاری و مالی که در سطوح عمقی مشارکت قرار می‌گیرند از کمترین میزان مشارکت برخوردار است. لذا این موضوع بیانگر این مطلب است که مردم علاقمند به مشارکت در اداره امور شهر خود هستند اما یا ساختارهای مشارکت در مدیریت شهری سازوکاری را فراهم نکرده که مردم بتوانند مشارکت عمیق‌تری داشته باشند، و یا مردم خواستار مشارکت بیشتر و در سطوح عمیق‌تر نیستند که به نظر می‌رسد فرض اول قابل قبول‌تر باشد.

بر اساس جدول زیر می‌توان بیان داشت که بالاترین مشارکت‌ها در مجموع زیرشاخص‌ها به ترتیب متعلق به مشارکت در انتخابات شورای اسلامی شهر با ۶۷٪ مشارکت در شاخص سیاسی، پرداخت عوارض و مالیات‌ها با ۶۷٪ مشارکت در شاخص مالی و تمایل به همکاری با ۶۵٪ مشارکت در شاخص ذهنی- معنوی بوده است. این موضوع از آن جهت جالب می‌نماید که این سه نوع مشارکت معمولاً به‌عنوان یکی از مهمترین‌های شاخص‌های مشارکت در اداره امور شهرها مورد توجه مدیران ارشد شهرها هستند و همواره مسئولان شهری سعی در افزایش این چند نوع مشارکت به‌عنوان سمبل مشارکت شهروندان در اداره امور شهر دارند. البته چند

سالی‌ست که شاخص مشارکت در تفکیک و جمع‌آوری زباله‌ها به علت اهمیت مسائل زیست محیطی و سپس کاهش ائتلاف هزینه‌ی نیروی انسانی مورد اهمیت قرار گرفته است. این شاخص نیز به همین علت در رتبه بعدی بعد از شاخص‌های فوق با ۵۴٪ مشارکت قرار گرفته است.

جدول شماره ۲: شاخص‌ها و زیرشاخص‌های پژوهش و درصد و شدت مشارکت در آنها

ردیف	شاخص	زیر شاخص	میزان	شدت	درصد مشارکت
۱	مشارکت مالی	پرداخت عوارض یا مالیات	۶۶٪	۵۰٪	۲۳٪
۲		سرمایه‌گذاری مشترک	۱٪	۱۷٪	
۳		پرداخت کمک بلاعوض	۴٪	۲۱٪	
۴		عدم مشارکت	۲۸٪	-	
۵	مشارکت ذهنی- معنوی	تمایل به همکاری	۶۵٪	۵۰٪	۴۳٪
۶		توجه به امور محله	۴۸٪	۶۵٪	
۷		انتقال پیام به هر شکلی	۳۶٪	۴۲٪	
۹		اعتماد به مدیران شهری	۲۰٪	۱۳٪	
۱۰		عدم مشارکت	۵٪	-	
۱۱	مشارکت فیزیکی	مشارکت در نگهداری از گیاهان	۳۴٪	۴۳٪	۲۷٪
۱۲		مشارکت در نظافت محله	۱۸٪	۲۴٪	
۱۳		کار بدون مزد برای محله	۳٪	۲۰٪	
۱۴		مشارکت در تفکیک و جمع‌آوری زباله	۵۴٪	۶۵٪	
۱۵		عدم مشارکت	۶٪	-	
۱۶	مشارکت سیاسی	مشارکت در انتخابات شورای شهر	۶۷٪	۷۴٪	۳۴٪
۱۷		مشارکت در انتخابات‌ها و جلسات شورای محلات	۲۶٪	۴۹٪	
۱۸		حضور در جلسات علنی شورای شهر	۹٪	۴۰٪	
۱۹		عدم مشارکت	۲۲٪	-	
۲۰	مشارکت ابزاری	در اختیار قرار دادن محل یا مکان	۲٪	۲۱٪	۳٪
۲۱		در اختیار قرار دادن امکانات شخصی	۳٪	۱۲٪	
۲۲		در اختیار قرار دادن افراد تحت امر	۴٪	۲۲٪	
۲۳		عدم مشارکت	۹۱٪	-	

منبع: نتایج و تحلیل محاسبات نگارندگان ۱۳۹۱

از نظر میزان شدت در شاخص‌ها نیز مشارکت سیاسی با شدت مشارکت ۵۴٪ در رتبه اول شدت مشارکت قرار گرفت زیرا زیرشاخص‌های این شاخص از شدت مشارکت بالایی برخوردار

بودند و تقریباً بیش از نیمی از کسانی که در شهر خود به صورت سیاسی مشارکت داشتند گفته بودند که همیشه یا اکثر مواقع در این نوع مشارکت حضور دارند. در رتبه بعدی شدت مشارکت، شاخص مشارکت ذهنی- معنوی با میانگین شدت ۴۲٪ قرار گرفت و در رتبه سوم نیز شدت مشارکت فیزیکی با ۳۸٪ شدت قرار گرفته است. بیشترین شدت در زیرشاخص‌ها نیز به ترتیب اولویت متعلق به زیرشاخص‌های مشارکت در انتخابات شورای شهر (۷۴٪)، توجه به امور محله و مشارکت در تفکیک و جمع‌آوری زباله به صورت مشترک با ۶۵٪ شدت و رتبه سوم نیز به صورت مشترک زیرشاخص‌های پرداخت عوارض و مالیات و تمایل به همکاری در اداره امور شهر با ۵۰٪ شدت مشارکت قرار گرفتند. در مجموع می‌توان از داده‌های فوق دریافت که شدت میزان مشارکت نیز تقریباً بر شاخص‌هایی که بیشترین مشارکت را داشته‌اند منطبق می‌باشد.

بنابراین با توجه به داده‌های فوق و رتبه‌بندی مشارکت‌های مردم در قالب نقش‌های مختلف و همچنین با توجه به نمودار شماره ۱۶ فرضیه اول پژوهش که پررنگ‌ترین حضور را برای مشارکت مالی و کم‌رنگ‌ترین حضور را برای مشارکت فیزیکی در نظر گرفته بود رد می‌شود. زیرا بیشترین مشارکت در شاخص مشارکت ذهنی- معنوی می‌باشد و کمترین میزان مشارکت نیز در شاخص مشارکت ابزاری بوده است.

اما فرضیه دوم که در آن فرض شده بود که احتمالاً مشارکت مردم منطقه ۱۰ شهرداری مشهد در حد پایینی باشد با توجه به میانگین کلی مشارکت در تمام شاخص‌ها و زیرشاخص‌ها که ۲۶٪ محاسبه شده است تایید می‌گردد.

۱۰- تقدیر و تشکر

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از حمایت‌های دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد برای انجام این پژوهش تقدیر و تشکر به عمل آورند.^۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مرکز مطالعات علوم انسانی

^۱ این مقاله بر گرفته از پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری است که تحت عنوان "بررسی نقش و میزان مشارکت مردم در اداره امور شهری و راهکارهای افزایش آن" (مطالعه موردی منطقه ۱۰ شهرداری مشهد) در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد به انجام رسیده است.

منابع و مأخذ:

- ۱- اصغرپور ماسوله، احمدرضا. (۱۳۸۶). «راهکارهای افزایش مشارکت اجتماعی شهروندان». طرح پژوهشی مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد.
- ۲- آریانیپور کاشانی، عباس و منوچهر؛ (۱۳۷۴) فرهنگ دانشگاهی انگلیسی- فارسی، تهران، نشر سپهر
- ۳- پناهی، محمد عادل؛ کاویانی، یونس؛ داهای، الهام (۱۳۹۰). "طرح ساماندهی مشارکت شهروندان در اداره امور شهر با رویکرد محله‌محوری"، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، مدیریت امور مناطق.
- ۴- حبیبی، سیدمحسن، سعیدی رضوانی، هادی، (۱۳۸۴)، شهرسازی مشارکتی کاوشی نظری در شرایط ایران، نشریه هنرهای زیبا، دانشگاه تهران شماره ۲۴
- ۵- ذبیحی، جواد (۱۳۸۷)، بررسی توزیع فضایی تسهیلات عمومی شهری بر اساس مدل یکپارچه دسترسی در شهر مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری.
- ۶- رضازاده، مرضیه (۱۳۸۴)، عوامل اجتماعی و تحول فرم فضای شهری، تهران، پایگاه اطلاع رسانی شهرسازی و معماری.
- ۷- رضایی، عبدالعلی. (۱۳۷۵). «مشارکت اجتماعی، هدف یا ابزار توسعه». ماهنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی. شماره ۱۱۰-۱۰۹. تهران: مؤسسه اطلاعات.
- ۸- سعیدی رضوانی، نوید (۱۳۷۵) دبیر اجرایی کمیسیون سکونتگاهی سازمان ملل، بهبود مدیریت شهری - تهران، مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری وزارت کشور، چاپ دوم
- ۹- سهیلی‌وند، لیلا. اکبرپور سر اسکان رود، محمد. رحیمی، محسن (۱۳۸۹). مقاله مفهوم مشارکت شهروندان در بهسازی بافت فرسوده محله سیروس تهران، کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری مشهد.
- ۱۰- شفیعی، شفیع، (۱۳۸۵). «بررسی جامعه‌شناسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی شهروندان شهر اردبیل». پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اجتماعی دانشگاه آزاد رودهن.
- ۱۱- شیانی، ملیحه؛ (۱۳۸۱) وضعیت شهروندی و موانع تحقق آن در ایران، رساله‌ی دکتری جامعه‌شناسی تهران دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۱۲- صدقی، جواد. (۱۳۸۴) تبیین عوامل مؤثر در افزایش جلب مشارکت شهروندان در اداره امور شهر. دانشکده مدیریت دانشگاه علامه طباطبایی
- ۱۳- صرافی، مظفر - عبدالهی، مجید (۱۳۸۷)، «تحلیل و مفهوم شهروندی و ارزیابی جایگاه آن در قوانین، مقررات و مدیریت شهری کشور»، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۳، ۱۱۵ - ۱۳۴.
- ۱۴- طوسی، محمدعلی؛ (۱۳۷۰). مشارکت در مدیریت و حاکمیت، تهران، مرکز آموزشی مدیریت دولتی، ج اول.
- ۱۵- عباس‌زاده، محمد، بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در امور شهر (مطالعه موردی شهر اصفهان) رساله دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۷.
- ۱۶- عدالت‌خواه، محمد. (۱۳۷۵) «برای تحقق مشارکت مردم»، مجله معماری و شهرسازی، دوره ۶، شماره ۴۰۳. تهران

- ۱۷- علوی، علیرضا. (۱۳۷۹) بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها (تجارب جهانی و ایران). جلد دوم، تهران: سازمان شهرداری‌های کشور.
- ۱۸- کاظمیان، غلامرضا (۱۳۷۶)، مدیریت کلان شهر تهران، واگرایی عملکردی و فضایی در معماری و شهرسازی، شماره ۳۷ و ۳۶، اردیبهشت.
- ۱۹- مدیریت آمار و اطلاعات شهرداری مشهد (۱۳۸۷)، بخش بافت فرسوده
- ۲۰- مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) سالنامه های آماری کشور قابل دسترسی در وب سایت مرکز آمار ایران در www.amar.org.ir تارنمای
- ۲۱- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، سالنامه های آماری کشور
- ۲۲- نجاتی حسینی، سید محمود (۱۳۸۰) "جامعه مدرن، شهروندی و مشارکت". فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۵، ۱-۷
- 23- Cohen, J., 1999, "Changing Paradigms of Citizenship and the Exclusiveness of the Demos", *International Sociology*, 14 (3): 245-268.
- 24- Manfred, Josef. "Contextualization An Approach to Improve Participation in Urban Planning Prozesse.2005

